

Jadwiga Bodzińska, *Przedmowa* 5

Część I. O istocie i tworzeniu dzieła sztuki

Rozdział I. O istocie dzieła sztuki 13

I

Przedmiot tego badania. – Metoda zastosowana. – Poszukiwanie zespołów, od których zależą dzieła sztuki. – Pierwszy zespół: dzieło całkowite artysty. – Drugi zespół: szkoła, do której należy. – Przykłady: Shakespeare i Rubens. – Trzeci zespół: współobywatele jego i współcześni. – Przykłady: Grecja starożytna, Hiszpania w wieku XVI.

Zespoły te stanowią o powstaniu i cechach dzieł sztuki. – Przykłady: tragedia grecka, architektura gotycka, malarstwo holenderskie i tragedia francuska. – Porównanie temperatury i wytworów fizycznych z temperaturą i wytworami umysłowymi. – Zastosowanie tej metody do historii sztuki włoskiej.

Cel i metoda estetyki. – Przeciwnieństwo metody dogmatycznej i metody historycznej. – Zaniechanie przepisów i poszukiwanie praw. – Sympatia dla wszystkich szkół. – Analogia estetyki z botaniką; analogia nauk moralnych z naukami przyrodniczymi.

II

Co jest przedmiotem sztuki? – Poszukiwanie doświadczone, nie zaś idealne. – Dość stosować porównania i wyłączenia do dzieł sztuki.

Podział sztuki na dwie grupy: z jednej strony malarstwo, rzeźba, poezja; z drugiej architektura i muzyka. – Przedmiotem dzieła sztuki jest na pozór naśladowanie. – Dowody wzięte z doświadczenia codziennego. – Dowody wzięte z historii wielkich ludzi. – Michał Anioł i Corneille. – Dowody wzięte z historii sztuki i literatury. – Malowidła starożytne w Pompejach i Równinie. – Styl klasyczny za Ludwika XIV i styl akademicki za Ludwika XV.

III

Naśladowanie bezwarunkowo dokładne nie jest celem sztuki. – Dowody, których dostarczają odlewy, fotografia, stenografia. – Porównanie portre-

tów Dennera z portretami van Dycka. – Niektóre rodzaje sztuki są umyślnie niedokładne. – Porównanie posągów starożytnych z podobami ubranymi w Neapolu i w Hiszpanii. – Porównanie prozy z wierszami. – Dwie *Ifigenie* Goethego.

IV

Z całego przedmiotu dzieło sztuki naśladowuje stosunek i zależność wzajemną części. – Przykłady ze sztuki rysowniczej. – Przykłady literackie.

V

Dzieło sztuki nie poprzestaje na odtwarzaniu stosunku części. – Przeinaczenie umyślne tego stosunku w największych szkołach. – Zasada tego przeinaczenia u Michała Anioła i u Rubensa. – Posągi na grobie Medyceuszów. – *Kiermasz*. – Artysta przeinacza stosunek części w taki sposób, aby cecha istotna stała się widoczniejsza.

Określenie cechy istotnej. – Przykłady: lew jako zwierzę mięsożerne. – Niderlandy jako kraj warstwy napływowej.

Doniosłość cechy istotnej. – Nie jest ona dostatecznie wyraźna w naturze i to daje początek sztuce, obowiązanej uzupełniać naturę. – Przykłady tego wyrazu niedostatecznego we Flandrii za czasów Rubensa i we Włoszech za czasów Rafaela.

Zgodność wyobraźni artystycznej z tym określeniem sztuki. – Dwie cechy talentu artystycznego: żywe wrażenie samorzutne i wpływ tego wrażenia na urabianie wrażeń pobocznych.

Rzut oka na drogę przebytą. – Rozwój stopniowy metody. – Określenie dzieła sztuki.

VI

Dwie części tego określenia. – O ile ono odpowiada pojęciu muzyki i architektury? – Różnica pomiędzy pierwszą grupą sztuk a drugą. – Pierwsza odzwierciedla stosunki organiczne i moralne, druga kombinuje stosunki matematyczne.

Stosunek matematyczny odczuwany przez zmysł wzroku. – Różne klasy tego stosunku. – Zasada architektury.

Stosunek matematyczny odczuwany przez zmysł ducha. – Różne klasy tego stosunku. – Zasada muzyki. – Druga zasada muzyki, analogia pomiędzy dźwiękiem a krzykiem. – Przez tę cechę muzyka wkracza w dziedzinę pierwszej grupy sztuk.

Określenie podane stosuje się do wszystkich sztuk.

VII

Wartość sztuki w życiu ludzkim. – Czynności egoistyczne, których przedmiotem jest zachowanie osobnika. – Czynności społeczne, których przedmiotem jest zachowanie grupy i gatunku. – Czynności bezinteresowne, których celem jest zastanawianie się nad przyczynami i istotą rzeczy. – Dwie drogi, po których się dochodzi do tego zastanawiania się: nauka i sztuka. – Wyższość sztuki.

Rozdział II. O tworzeniu dzieła sztuki 36

I

Prawo ogólne tworzenia dzieła sztuki. – Pierwsza formuła. – Dwa rodzaje dowodów: jeden z rozumowania, drugi z doświadczenia.

II

Przedstawienie ogólne działania otoczenia. – Porównanie temperatury fizycznej z temperaturą moralną. – Obydwie działają przez wyłączenie i dobór naturalny.

III

Przedstawienie szczegółowe działania otoczenia.

Przypadek uproszczony, stan nieszczęścia i smutku powszechnego. – Artysta jest zasmucony wskutek osobistego udziału w nieszczęściu. – Wskutek smutnych idei swoich współczesnych. – Wskutek zdolności wyróżniania cechy widocznej przedmiotów, która tu jest smutkiem. – Odbiera podmowy i wskazówki tylko co do przedmiotów melancholijnych. – Publiczność rozumie tylko dzieła melancholijne.

Przypadek przeciwny, stan pomyślności i wesołości ogólnej.

Przypadki pośrednie.

IV

Przypadki realne i historyczne. – Cztery epoki i cztery sztuki główne.

V

Cywilizacja grecka i rzeźba starożytna.

Obyczaje greckie w porównaniu z obyczajami innych narodów współczesnych. – Rzeczpospolita. – Człowiek jest próżniakiem, obywatelem i wojownikiem. – Stan wojenny i prawo wojenne w starożytności. – Konieczność

wytwarzania atlety. – System spartański ludzkich stad i dzieci armii. – Gimnastyka w innych częściach Grecji.

Zgodność pojęć i obyczajów. – Nagość nie wydaje się nieprzyzwoita. – Igrzyska olimpijskie. – Orchestryka. – Bóg doskonały jest ciałem doskonałym.

Powstanie rzeźby. – Posągi atletów. – Posągi bogów. – Jak artyści wynajdują i przedstawiają ciało doskonałe? – Dlaczego rzeźba im wystarcza? – Ciało nie jest podporządkowane głowie. – Olbrzymia ilość posągów.

VI

Cywilizacja wieków średnich i architektura gotycka.

Upadek świata starożytnego, zniaczenie rzeczypospolitych, cesarstwo rzymskie. – Wielokrotne najścia barbarzyńców. – Łupiestwo feudalne, głody i zarazy. – Nieszczęście powszechne.

Wpływ na umysły. – Smutek i zniechęcenie do życia. – Wrażliwość przesadzona i miłość rycerska. – Potęga religii chrześcijańskiej.

Powstanie architektury gotyckiej. – Ogrom budynku. – Półciemność wewnętrzna i światło przekształcone przez szyby. – Symboliczność form. – Ostrołuk. – Ubieganie się o olbrzymiość i fantastyczność. – Powszechność tej architektury.

VII

Cywilizacja francuska wieku XVII i tragedia klasyczna.

Tworzenie się monarchii prawidłowych. – Baronowie feudalni stają się dworzanami. – Dworzanin jest domownikiem mającym poważanie. – Ognisko życia dworskiego znajduje się we Francji za Ludwika XIV.

Osobistością wzorową jest wielmoża-dworak. – Charakter jego. – Duma, odwaga, wierność. – Grzeczność, obycie światowe, sprawność.

Zgodność charakteru i smaku panującego. – Ubieganie się powszechne o poprawność i szlachetność. – Sztuka rysowania. – Styl pisarzy. – Tragedia. – Złagodzenie prawdy nagiej. – Prawidłowość kompozycji. – Łatwość wysłowienia. – Wszystkie postaci są osobistościami dworskimi. – Uczucia arystokratyczne i poszanowanie konwenansów. – Wprowadzenie tragedii francuskiej w całą Europę.

VIII

Cywilizacja współczesna i muzyka.

Rewolucja francuska. – Plebejusz nabywa praw równości cywilnej. – Maszyny, dobra policja, łagodność obyczajów powiększają dobrobyt. – Przy-

rost potrzeb i wymagań ludzkich. – Osłabienie tradycji. – Wyzwolenie się i błaganie moralne umysłów.

Wpływ tego stanu rzeczy na umysły. – Osobistością panującą jest zuchwalec marzycielski i smutny. – Choroba wieku.

Działanie tego stanu umysłu na dzieła sztuki. – Nowe formy literackie. – Poezja liryczna i filozoficzna. – Zepsucie i nowe pomysły w sztuce rysowniczej. – Rozwój muzyki.

Powstanie muzyki w Niemczech i we Włoszech. – Rozkwit jej zgadza się z wielkim odnowieniem pojęć nowoczesnych. – Dlatego też celuje ona w wyrażaniu uczucia nowoczesnego. – Wnioski wyprowadzone z jej zdolności do naśladowania krzyku. – Wnioski wyprowadzone z tej właściwości, że nie przedstawia ona kształtów. – Rozlanie się powszechne muzyki.

IX

Prawo tworzenia dzieł sztuki. – Druga formuła. – Cztery człony serii. – Położenie ogólne; zdolności i potrzeby, jakie ono rozwija; osobistość panująca; sztuka, która ją wyraża lub do niej się zwraca. – Połączenie członów. – Zastosowanie praktyczne prawa przy badaniach historycznych.

X

Zastosowanie do czasu obecnego. – Z odnowieniem otoczenia sztuka się odnawia. – Odnowienie otoczenia współczesnego. – Wnioski i nadzieje na przyszłość.

Część II. Malarstwo z czasów Odrodzenia we Włoszech

Rozdział I. Cechy malarstwa włoskiego 67

Przedmiot tego badania. – Prawo ogólne rządzące tworzeniem dzieła sztuki. – Zastosowanie do sztuki włoskiej z czasów Odrodzenia.

Zakres i granice epoki klasycznej. – Cecha wieku poprzedniego. – Cecha wieku następnego. – Wyjątki pozorne. – Jak się je tłumaczyć?

Cechy malarstwa klasycznego. – W czym różni się ono od malarstwa flamandzkiego? – W czym różni się ono od malarstwa pierwotnego?

W czym różni się od malarstwa współczesnego? – Przedmiotem jego właściwym jest idealne ciało ludzkie.

Rozdział II. Warunek pierwszorzędny 71

Okoliczności, w jakich malarstwo to powstało. – Rasa. – Cecha właściwa wyobraźni włoskiej. Różnica pomiędzy wyobraźnią. – Różnica pomiędzy wyobraźnią włoską a francuską.

Zgodność tej zdolności przyrodzonej i środowiska historycznego. – Dowody. – Wielcy artyści z czasów Odrodzenia nie są odosobnieni. – Stan sztuki odpowiada pewnemu stanowi ducha.

Rozdział III. Warunki drugorzędne 74

Warunki niezbędne pojawiania się wielkiego malarstwa. – Kultura umysłu.

Skorożrzałość kultury nowoczesnej we Włoszech. – Powód tej skorożrzałości. – Bystra inteligencja rasy. – Włochy mniej zgermanizowane niż reszta Europy.

Porównanie Włoch wieku XV z Anglią, Niemcami i Francją. – Cześć talentów i uciech umysłowych. – Humanisci z wieku XV. – Ich odkrycia. – Ich piśma. – Ich wziętość. – Nowi poeci włoscy. – Ich doskonałość. – Wielka ich liczebność. – Ich powodzenie.

Il Cortegiano Baltazara de Castiglione. – Osobistości. – Pałac. – Salon. – Rozrywki. – Rozmowy. – Styl. – Wizerunki skończonego dworzanina i skończonej damy.

Rozdział IV. Warunki drugorzędne (ciąg dalszy) 85

Inny warunek niezbędny do pojawienia się wielkiego malarstwa. – Obrazy samorzutne.

Porównanie Włoch wieku XV z narodami nowoczesnymi. – Niemcy. – Upodobanie do filozofii abstrakcyjnej. – Wpływ przyzwyczajenia do rozmyślań na malarstwo niemieckie. – Anglia. – Panowanie interesów. – Wpływ zajęć praktycznych na malarstwo angielskie. – Francja. – Malarstwo literackie w przeciwieństwie do malarstwa malowniczego. – W czym umysł wieku XIX różni się od umysłu z XV? – Praca, współzawodnictwo, podniecenie w demokracjach scentralizowanych i przemysłowych.

Włochy w wieku XV. – Pomierna wielkość miast. – Pomierna potrzeba wygód. – Pole dla ambicji jest mniej otwarte. – Równowaga obrazów i pojęć.

Równowaga obrazów i pojęć rozerwana przez cywilizację. – Wyobraźnia nowoczesna jest niedostateczna lub chorobliwa. – Wyobraźnia we Włoszech w wieku XV jest bujna i zdrowa.

Dowody wyprowadzone ze stroju i obyczajów. – Maskarady, zjazdy, orszaki konne i wystawność. – „Tryumfy” Florencji.

Ubieganie się o rozkosz dla oczu, a w ogólności o rozkosz dotykálną. – Epikureizm i niedowiarstwo. – Sąd Lutra i Savonaroli. – Życie domowe i obyczaje Medyceuszów. – Poganizm dworu rzymskiego. – Połowania i festyny Leona X. – Stan pośredni umysłów pomiędzy cywilizacją niedostateczną a cywilizacją zanadto wielką.

Rozdział V. Warunki drugorzędne (ciąg dalszy) 96

Trzeci warunek malarstwa. – Okoliczności, które doprowadziły sztukę do przedstawiania ciała ludzkiego.

Charaktery we Włoszech za czasów Odrodzenia. – Obyczaje, które je urobiły. – Brak sprawiedliwości i policji. – Uciekanie się do siły i odwoływanie się do siebie samego. – Zabójstwa i gwałty. – Oliveretto da Fermo i Cesar Borgia. – Teoria mordu i zdrady. – *Władca* Machiavela. – Wpływ tych obyczajów na charaktery. – Rozwój energii, przyzwyczajenie do namiętności tragicznych.

Benvenuto Cellini. – Siła temperamentu. – Bogactwo zdolności. – Zapał i wesołość wylewająca się. – Żywość wyobraźni. – Gwałtowność i popędliwość w działaniu.

Jak te obyczaje i te charaktery przygotowują ludzi do tego, aby rozumieli przedstawione ciało ludzkie? – Znajomość osobista i powszednia ciała. – Zdolność rozumienia form energicznych a prostych. – Wrażliwość na piękno. – Życie i upodobania Włocha z czasów Odrodzenia.

Rozdział VI. Warunki drugorzędne (dokończenie) 116

Streszczenie okoliczności wskazanych. – Powstanie samorzutne i powszechne sztuki rysowniczej. – Jest ona tylko odłamem dekoracji ogólnej. – Obrazy żywe ulic. – *Tryumf Złotego Wieku*. – Pieśni karnawałowe. – *Tryumf Bachusa i Ariadny*.

Warunki ogólne, niezbędne do wytworzenia wszystkich wielkich dzieł. – Oryginalność osobista. – Stowarzyszenia sympatyczne. – Przykłady. – Purytańscy założyciele Stanów Zjednoczonych. – Wojska francuskie w czasie rewolucji.

Pracownia we Włoszech za czasów Odrodzenia. – Artysta jako terminator i towarzysz. – Towarzystwo mistrzów. – Wieczерze „Grapy”. – Maskarada „Kielni”. – Przywiązanie patriotyczne do miasta. – Uroczystość we Floren-

cji na przyjazd Leona X. – Festyny, zamówienia i współzawodnictwo dzielnic i stowarzyszeń.

Sprawdzenie prawa wskazanego. – Zmiany odpowiednie do otoczenia i do sztuki. – Szkoła mistyczna. – Szkoła naturalistyczna i naśladownictwo ścisłe. – Szkoła naturalistyczna i wynalezienie formy idealnej. – Szkoła wenecka. – Szkoła Carracciów. – Grecja starożytna. – Wprowadzenie sztuki do krajów zagranicznych. – Związek wskazany nie jest przypadkowy, ale konieczny.

Część III. Malarstwo w Niderlandach

Rozdział I. Przyczyny stałe 129

Dwie grupy ludów w cywilizacji europejskiej. – Włosi wśród ludów łacińskich. – Flamandzi i Holendrzy wśród ludów germańskich. – Charakter narodowy sztuki flamandzkiej i holenderskiej.

I

Rasa. – Przeciwnieństwo ras germańskich i ras łacińskich. – Ciało. – Instynkty i skłonności zwierzęce. – Niższość ras germańskich. – Wyższość ras germańskich. – Zdolność do pracy i do stowarzyszania się swobodnego. – Potrzeba prawdy.

II

Naród. – Wpływ klimatu i gruntu. – Cechy fizyczne Niderlandów. – Urabianie umysłu pozytywnego i charakteru spokojnego. – Granice umysłu filozoficznego i literackiego. – Wczesne wydoskonalenie sztuk pożytecznych. – Wynalazki praktyczne. – Zewnętrzne strony, obyczaje i upodobania.

III

Sztuka. – Niższość malarstwa u innych narodów germańskich. – Przyczyna mierności jego w Niemczech i w Anglii. – Wyśmienitość malarstwa w Niderlandach. – Przyczyny jego wyższości. – Jego cechy. – W czym ono jest narodowe? – Przewaga kolorytu. – Powód tej przewagi. – Podobieństwo klimatu w Wenecji i klimatu w Niderlandach. – Różnica klimatu w Wenecji i Niderlandach. – Podobieństwo i różnice odpowiednie pomiędzy malarzami. – Rubens i Rembrandt.

Rozdział II. Epoki historyczne 156

I

Pierwsza epoka. – Flandria w wieku XIV. – Energia charakterów. – Pomyślny stan miast. – Upadek ducha ascetycznego i kościelnego. – Przepych i zmysłowość. – Dwór burgundzki i uroczystości w Lille. – Potrzeba malowniczości. – Podobieństwo i różnice pomiędzy Flandrią a Włochami. – Zachowanie we Flandrii uczucia religijnego i mistycznego. – Zgodność cech sztuki z cechami otoczenia. – Cześć życia doczesnego i wiary chrześcijańskiej. – Typy, wypukłość, krajobraz, strój, przedmioty, wyraz, uczucie od Huberta van Eycka aż do Kwintyna Messysa.

II

Druga epoka. – Wiek XVI. – Wyswobodzenie umysłów i polemika przeciwko duchowieństwu. – Obyczaje malownicze i zmysłowe. – Uroczystości i wjazdy szkół retorycznych. – Przetworzenie się stopniowe malarstwa. – Przewaga przedmiotów świeckich i ludzkich. – Zapowiedź nowej sztuki. – Wpływ wzorów włoskich. – Nieproporcjonalność sztuki włoskiej i umysłu flamandzkiego. – Styl dwoisty i niedostateczny nowej szkoły. – Wzrastający wpływ mistrzów włoskich, poczynając od Jana z Mabuzi aż do Ottona Vaeniusa. – Przetrwanie stylu i ducha narodowego w malarstwie rodzajowym, krajobrazowym i portretowym. – Rewolucja w roku 1572. – Rozdwojenie się narodu i sztuki.

III

Trzecia epoka. Tworzenie się Belgii. – Jak ona staje się katolicką i podwładną? – Panowanie arcyksiążąt i poprawa kraju. – Wznowienie wyobraźni i pojęcie zmysłowe życia. – Szkoła wieku XVII. – Rubens. Podobieństwa i różnice pomiędzy tą sztuką a sztuką włoską. – Dzieło jest katolickie z nazwy, a pogańskie z gruntu. – W czym jest ono narodowe. – Pojęcie ciała żywego. – Crayer, Jordaens i van Dyck. – Zmiana stanu politycznego i otoczenia moralnego. – Koniec wieku malowniczego.

IV

Czwarta epoka. – Tworzenie się Holandii. – Jak ona staje się republikańską i protestancką. – Rozwój instynktów pierwotnych. – Bohaterstwo, tryumfy i pomyślność narodu. – Wznowienie i swoboda pomyślowości oryginalnej. – Cechy sztuki włoskiej i klasycznej. – Obrazy z portretów. – Przedstawienie życia rzeczywistego. – Rembrandt. – Jego pojmowanie świata, człowieka i boskości. – Początek upadku około roku 1667. – Wojna z roku 1672. – Sztuka ciągnie się aż po pierwsze lata wieku XVIII. – Osłabienie i poniżenie Holandii. – Zmniejszenie się energii czynnej. – Upadek sztuki narodo-

wej. – Czasowe przetrwanie drobnej rodzajowości. – Łączność ogólna pomiędzy otoczeniem a sztuką.

Część IV. Rzeźba w Grecji

Rozdział I. Rasa 201

Rzeźba w Grecji. – Co nam z niej pozostało? – Niedostateczność dokumentów. – Konieczność badania środowiska.

I

Wpływ środowiska fizycznego na ludy niemowlące. – Pokrewieństwo pomiędzy Grekiem a Latynem. – Okoliczności, wskutek których dwie cechy się rozbiegają. – Klimat. – Skutki jego łagodności. – Grunt górzysty i biedny. – Powściągliwość mieszkańców. – Obecność morza ze wszystkich stron. – Podnieta do spławiania. – Grecy żeglarze i podróżnicy. – Spryt ich wrodzony i wykształcenie skoroźrzale.

II

Wskazówki tej cechy w ich historii. – Odyseusz. – Graeculus. – Zamiłowanie do czystej nauki i do dowodu oderwanego. – Pomysłowość w naukach. – Poglądy na całość w filozofii. – Gaduły i sofiści. – Smak attycki.

III

Nic olbrzymiego w naturze otaczającej. – Góry, rzeki, morze. – Dokładność wypukłości, przejrzystość powietrza. – Skutek analogiczny układu politycznego. – Małe rozmiary państwa w Grecji. – Zdolności nabyte umysłu greckiego do pojęć określonych i wyraźnych. – Wskazówki tej cechy w ich historii. – Religia. – Słabe poczucie wszechświata. – Pojęcie kosmosu. – Bogowie ludzcy i uwarunkowani. – Grek kończy na igraniu z nimi. – Polityka. – Niezależność kolonii. – Grody nie umieją się jednoczyć. – Granice i kruchość państwa greckiego. – Całość i rozwój natury ludzkiej. – Pojęcie doskonałe i ograniczone naszej natury i naszego przeznaczenia.

IV

Piękność kraju i nieba. – Naturalna wesołość rasy. – Potrzeba szczęścia żywego i wzruszającego. – Wskazówki tej cechy w ich historii. – Arystofanes. – Pojęcie szczęścia bogów. – Religia jest ucztą. – Przeciwnie cele państwa greckiego i państwa rzymskiego. – Wyprawy, demokracja i zabawy publicz-

ne w Atenach. – Państwo staje się przedsiębiorstwem widowisk. – W nauce i filozofii powaga nie jest zupełna. – Ryzykowne upodobanie do poglądów na całość. – Subtelność dialektyki.

V

Skutki tych braków i tych zalet. – Są oni doskonałymi artystami. – Poczucie stosunków wytwornych, miara i jasność pomysłów, zamilowanie do piękna. – Wskazówki tych zdolności i tych upodobań w ich sztukach. – Świątynia. – Jej umieszczenie. – Jej proporcje. – Jej budowa. – Jej wytworność. – Jej ozdoby. – Jej malowidła. – Jej rzeźby. – Całkowite i ostateczne wrażenie, jakie się po niej zostaje w umyśle.

Rozdział II. Doba 225

Różnica pomiędzy człowiekiem starożytnym a nowoczesnym. – Życie i umysł są prostsze u starożytnych niż u nas.

I

Wpływ klimatu na cywilizacje nowoczesne. – Człowiek ma więcej potrzeb. – Strój, dom prywatny, gmach publiczny w Grecji i za naszych czasów. – Gmach społeczny, urzędy publiczne, sztuka wojkowa, żeglarstwo niegdyś i dzisiaj.

II

Wpływ przeszłości na cywilizacje współczesne. – Chrześcijaństwo. – Dante i Homer. – Pojęcie śmierci i zaświatowości w Grecji. – Niezgodność pomysłów i uczuć człowieka nowoczesnego. – Różnica pomiędzy językami nowoczesnymi a starożytnym greckim. – Kultura i wykształcenie dawne w porównaniu z kulturą i wykształceniem nowoczesnym. – Cywilizacja pierwotna i nowa w przeciwieństwie do cywilizacji urobionej i złożonej. – Gimnastyka. – Czym była za czasów Homera? – Wznowienie jej i przekształcenie przez Doryjczyków. – Zasada państwa, wykształcenia i gimnastyki w Sparcie. – Naśladowanie lub wprowadzenie obyczajów doryckich przez innych Greków. – Wskrzeszenie i rozwój igrzysk. – Gimnazja. – Atleci. – Ważność wykształcenia gimnastycznego w Grecji. – Jego oddziaływanie na ciało. – Doskonałość form i postaw. – Upodobanie do piękności fizycznej. – Modele dostarczane rzeźbie przez gimnastykę. – Posąg następuje po modelu.

III

Oddziaływanie tych różnic na duszę i na sztukę. – Uczucia, postacie i cechy w wiekach średnich, za czasów Odrodzenia i dzisiaj. – Smak starożytny w przeciwieństwie do smaku nowoczesnego. – W literaturze. – W rzeź-

bie. – Wartość ciała rozważanego jako takie. – Sympatia ku doskonałości gimnastycznej. – Cechy głowy. – Mierna ważność fizjonomii. – Zainteresowanie się ruchem fizycznym i spokojem bez wyrazu. – Wzajemna zgodność pomiędzy stanem moralnym a tą formą sztuki.

Rozdział III. Instytucje 241

I

Orchestra. – Jednoczesny rozwój instytucji urabiających ciało doskonale i sztuk urabiających posąg. – Grecja z wieku VII w porównaniu z Grecją za Homera. – Poezja liryczna Greków w porównaniu z liryczną poezją nowocześnie. – Pantomima i deklamacja muzyczna. – Powszechne ich zastosowanie. – Użytek ich w wychowaniu i w życiu prywatnym. – Użytek ich w życiu publicznym i w polityce. – Użytek w obrządkach. – Kantaty Pindara. – Modele dostarczone rzeźbie przez orchestra.

II

Gimnastyka. – Czym była za czasów Homera? – Wznowienie jej i przekształcenie przez Doryjczyków. – Zasada państwa, wykształcenia i gimnastyki w Sparcie. – Naśladowanie lub wprowadzenie obyczajów doryjskich przez innych Greków. – Wskrzeszenie i rozwój igrzysk. – Gimnazja. – Atleci. – Ważność wykształcenia gimnastycznego w Grecji. – Oddziaływanie jego na ciało. – Doskonałość form i postaw. – Upodobanie do piękności fizycznej. – Modele dostarczone rzeźbie przez gimnastykę. – Posąg następuje po modelu.

III

Religia. – Uczucie religijne w wieku V. – Analogia pomiędzy tą epoką a epoką Wawrzyńca Medyceusza. – Wpływ pierwszych filozofów i fizyków. – Człowiek czuje jeszcze życie boskie rzeczy naturalnych. – Człowiek spostrzega jeszcze grunt naturalny, z którego wyszły osoby boskie. – Uczucia Ateńczyka na wielkich Panatenejach. – Chóry i igrzyska. – Procesja. – Akropol. – Erechtejon i podania o Erechteuszu, Cekropsie i Tryptolemie. – Partenon i podanie o Palladzie i Posejdonie. – Pallada Fidiasza. – Charakter posągu, wrażenie na widzu, pojęcie rzeźbiarza.

Część V. O ideale w sztuce

Rozdział I. Gatunki i stopnie ideału 273

I

Zdaje się, iż wszystkie cechy mają równą wartość. – Dowody logiczne. – Dowody historyczne. – Różne sposoby traktowania tego samego przedmiotu. – W literaturze: skąpiec, ojciec, kochankowie. – W malarstwie: *Wierzyca Chrystusa* u Rembrandta i u Veronesego; *Mitologie* Rafaela i Rubensa; *Ledy* Leonarda da Vinci, Michała Anioła i Correggia. – Wartość absolutna wszystkich cech ważnych.

II

Większa lub mniejsza wartość rozmaitych dzieł. – Zgodność smaku i sąd stanowczy co do wielu punktów. – Powagę opinii stwierdza sposób, w jaki opinia się ugruntowuje. – Ostatnie stwierdzenie dane przez nowoczesne środki krytyki. – Są prawa określające wartość dzieła sztuki.

III

Określenie dzieła sztuki. – Dwa warunki, które powinno ono wypełnić. – Większa lub mniejsza wartość sztuki, stosownie do tego, czy te dwa warunki są więcej lub mniej wypełnione. – Zastosowanie do sztuk naśladowczych. – Jak i z jakim zastrzeżeniem to samo prawo stosuje się do sztuk, które nie naśladowają?

Rozdział II. Stopień ważności cechy 281

Na czym polega ważność cechy? – Zasada podporządkowania cech w naukach przyrodniczych. – Cecha najważniejsza jest najmniej zmienna. – Przykłady z botaniki i z zoologii. – Sprowadza i wprowadza ona z sobą cechy ważniejsze i mniej zmienne. Przykłady z zoologii. – Jest ona mniej zmienna, ponieważ jest bardziej pierwiastkowa. – Przykłady z zoologii i botaniki.

II

Zastosowanie tej zasady do człowieka moralnego. – W jaki sposób określić układ podporządkowania cech w człowieku moralnym? – Stopień zmienności ich mierzony przez historię. – Porządek ich stałości. – Cechy chwili i mody. – Przykłady. – Cechy trwające pół okresu historycznego. – Przykłady. – Cechy trwające cały okres historyczny. – Przykłady. – Cechy wspólne

ne narodom tego samego szczepu. – Cechy wspólne całej ludzkości wyższej. – Cechy najbardziej stałe są najbardziej pierwiastkowymi. – Przykłady.

III

Drabina wartości literackich odpowiada drabinie wartości moralnych. – Literatura mody i chwili. – Literatura chwilowego rozgłosu. – *Astrea, Klelia, Euphues, Adonis, Hudibras, Atala*. – Próba i przeciwpróba prawa. – Odosobnione dzieła wyższe pomiędzy dziełami niższymi jednego i tego samego autora: *Gil Blas, Manon Lescaut, Don Kiszot, Robinson Kruzoe*. – Strony niższe w dziele pisarza wyższego: markizowie Racine'a, clowny i rycerze Shakespeare'a. – Trwałość i głębokość cech ujawnionych przez wielkie dzieła literackie. – Dowód zaczerpnięty z nowoczesnego użytku literatur w historii. – Poematy indyjskie, powieści i dramaty hiszpańskie, teatr Racine'a, epeje Dantego i Goethego. – Cechy powszechne, wyrażone przez pewne dzieła. – *Psalmy, Naśladowanie, Homer, Platon, Shakespeare*. – *Robinson Kruzoe, Kandyd, Don Kiszot*.

IV

Zastosowanie tej samej zasady do człowieka fizycznego. – Cechy bardzo zmienne w człowieku fizycznym. – Odzienie modne. – Odzienie w ogólności. – Właściwości zawodu i stanu. – Ślad epoki historycznej. – Historia niedostatecznie mierzy zmianę cech fizycznych. – Podstawienie cechy pierwiastkowej na miejsce cechy trwałej. – Cechy wewnętrzne i głębokie człowieka fizycznego. – Preparat anatomiczny. – Skóra żywa. – Urozmaicenia rasy i temperamentu.

V

Drabina wartości plastycznych odpowiada drabinie wartości fizycznych. – Dzieła przedstawiające odzienie mody czy odzienie w ogólności. – Dzieła ujawniające właściwości zawodu, stanu, charakteru i wieku historycznego. – Hogarth i malarze angielscy. – Epoki malarstwa włoskiego. – Wiek niemowlęstwa. – Wiek rozkwitu. – Wiek chylenia się do upadku. – Dzieła tu są więcej lub mniej doskonałe, w miarę jak poczucie życia fizycznego jest więcej lub mniej przeważające. – To samo prawo w innych szkołach. – Różne rasy i temperamenty wyrażone przez rozmaite szkoły. – Typ florencki, typ wenecki, typ flamandzki, typ hiszpański.

VI

Wniosek. – Cecha nadaje dziełu swój stopień ważności.

Rozdział III. Stopień dodatności cechy 303

I

Połączenie i wyróżnienie dwóch punktów widzenia.

II

Na czym polega dodatność cechy moralnej. – W osobniku. – Inteligencja i wola. – W społeczeństwie. – Potęga kochania. – Porządek wartości dodatnich w stosunku do cechy moralnej.

III

Odpowiedni porządek wartości literackich. – Typy literatury realistycznej lub komicznej. – Przykłady. – Henryk Monnier. – Nicponioskie powieści hiszpańskie. – Balzac. – Fielding. – Walter Scott. – Molière. – Sposoby używane przez wielkich pisarzy w celu zaradzenia brakom osobistości niższych. – Typy literatury dramatycznej i filozoficznej. – Shakespeare i Balzac. – Typy literatury epicznej i ludowej. – Bohaterowie i bogowie.

IV

Porządek wartości dodatnich w stosunku do cechy fizycznej. – Zdrowie. – Nieskazitelność typu naturalnego. – Uzdolnienia zapaśnicze i przygotowawcze gimnastyczne. – Wskazówki szlachetności moralnej. – Granice, w jakich sztuki plastyczne mogą wyrazić życie duszy.

V

Porządek odpowiedni wartości plastycznych. – Typy niezdrowe, skoślawione lub wycieńczone. – Rzeźba starożytna z czasów upadku. – Sztuka bizantyńska. – Sztuka średniowieczna. – Typy zdrowe, ale jeszcze niedoskonałe, pospolite lub grubiańskie. – Malarze włoscy z wieku XV. – Rembrandt. – Mali Flamandzi. – Rubens. – Typy wyższe. – Mistrzowie weneccy. – Mistrzowie florenccy. – Mistrzowie ateńscy.

VI

Wniosek. – Ważność i dodatność rozważanych cech w naturze. – Wyższe harmonie natury i sztuki.

Rozdział IV. Stopień zbieżności efektów 320

I-II

Różne pierwiastki dzieła literackiego. – Cecha. – Pierwiastki jej. – Akcja. – Pierwiastki jej. – Styl. – Pierwiastki jego. – Zbieżność ogólna cechy, akcji i stylu.

III

Różne doby okresu literackiego ustalone według poprzedniego prawa. – Początek wieków literackich. – Zbieżność niezupełna z powodu nieświadomości. – Pieśni rycerskie (*chansons de geste*). – Pierwsi dramaturdzy angielscy. – Koniec wieków literackich. – Zbieżność niezupełna z powodu niezgodności. – Eurypides i Voltaire. – Środek wieków literackich. – Zbieżność zupełna. – Eschylos. – Racine. – Shakespeare.

IV

Różne pierwiastki dzieła plastycznego. – Ciało i jego pierwiastki. – Architektura linii i jej pierwiastki. – Koloryt i jego pierwiastki. – Jak wszystkie te pierwiastki mogą działać zbieżnie?

V

Różne doby historii sztuki są ustalone według poprzedniego prawa. – Epoki pierwotne. – Zbieżność zupełna z powodu niewiadomości. – Szkoły symboliczne i mistyczne we Włoszech. – Giotto. – Malarze realistyczni i anatomiczni we Włoszech. – Zwiastuny Leonarda da Vinci. – Epoki upadku. – Zbieżność niezupełna z powodu niezgodności. – Carracciowie i następcy ich we Włoszech. – Naśladowcy stylu włoskiego we Flandrii. – Epoki rozkwitu. – Zbieżność zupełna. – Vinci. – Wenecjanie. – Rafael. – Correggio. – Powszechność prawa.

VI

Streszczenie. – Zasada doskonałości i podporządkowania w dziełach sztuki.

Przypisy 337

Indeks osób 353

313042

000-313042-00-0

Filozofia sztuki

W *Filozofii sztuki* Hippolyte Taine bada w sposób całościowy historię sztuki europejskiej na przestrzeni wieków. Książka ta nie jest jednak pracą wpisującą się w obszar krytyki sztuki, ale szeroko pojętej estetyki, a więc służyć ma rozpoznaniu, zrozumieniu i odkryciu zasad wartościowania Piękna. Zastosowana w tym celu metoda krytyczna i historyczna zakłada, że doskonałe, czyli mimetyczne, dzieło sztuki nie jest wynikiem zbiegu przypadkowych okoliczności czy nagłego przebłysku geniuszu, ale efektem ściśle określonych warunków. Analiza tych warunków, która prowadzić ma do zrozumienia dzieł sztuki i dostarczyć narzędzi ich hierarchizacji, jest głównym tematem tej pracy.

Hippolyte Taine

Żył w latach 1828–1893. Francuski filozof, psycholog, historyk sztuki i literatury oraz krytyk literacki; jeden z głównych przedstawicieli francuskiego pozytywizmu. Do jego najważniejszych prac, oprócz *Filozofii sztuki* (1865), należą: *Les philosophes français du XIXe siècle* (1856), *Essais de critique et d'histoire* (1857), *Histoire de la littérature anglaise* (1864), *De l'intelligence* (1870), *Les origines de la France contemporaine* (1876–1894).